

ÇALIKUŞU ROMANINDA VURGULANAN EĞİTİM PROBLEMLERİ VE GÜNÜMÜZE YANSIMALARI

THE EDUCATIONAL PROBLEMS STRESSED IN ÇALIKUSU NOVEL AND
THEIR CURRENT REFLECTIONS

Arş.Gör.Dr. Mehmet Emin Uludağ

Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

eludag@dicle.edu.tr

ÖZ

Cumhuriyet döneminin önemli romancılarından biri olan Reşat Nuri Güntekin, aynı zamanda öğretmendir. Bu yönüyle, romanlarında, kendi döneminin eğitim problemlerini yoğun bir kurgu ağı içinde dolaylı olarak dile getirmektedir. Yazarın özellikle ‘Çalığışu’ romanında vurguladığı eğitim problemleri, aslında 84 yıllık bir zaman dilimi içinde gözlemlenen Türkiye’deki eğitim sorunlarının hâlâ devam ettiğini de göstermektedir.

Araştırma söz konusu romanı “dışa dönük edebiyat eleştirisi yöntemiyle” eğitim sorunları açısından incelemeyi amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Çalığışu, Eğitim Sorunları, Reşat Nuri Güntekin, Eğitimde Terbiye Metodu, Öğretmenlerin Beklentileri

ABSTARACT

Reşat Nuri Güntekin as one of the important novelists of the republic era, is also a teacher. In this way he mentions the educational problems of his era in an intensive indirect fantastic network. The educational problems mentioned by the author in ‘Çalığışu’ in fact demonstrates that the educational problem witnessed over 84 years are still continuing.

The study aims to investigate the novel for educational problems through ‘outwards critical literature method’.

Key Words: Çalığışu, Educational Problems, Reşat Nuri Güntekin, Discipline Method In Education, Teachers’ Expectations

Giriş

Roman, bir tarihi belge yerine geçmez ancak tarihe ışık tutarak o yolda gidenlerin yolunu aydınlatır. Yazıldığı dönemin problemlerinin anlaşılmasına yardımcı olur. Ayrıca roman, edebi bir dil ve üslup içinde eleştirel bir bakış açısıyla dönemin önemli olaylarını günümüze kadar taşıyabilme özelliğine de sahiptir. Hatta roman *oluşumu ve yapısı gereği*,

sosyal konuları aktarmada, diğer türlere göre daha öncül ve de avantajlı bir konumdadır (Eyigün 2003: 28).

Birçok dönem gibi cumhuriyet döneminin de önde gelen problemlerinden biri hiç şüphesiz eğitimle ilgilidir. Bu eğitim sorunlarını günümüze taşıyan yazılı kaynaklardan biri de o dönemin romanlarıdır. Söz konusu dönemin romanları içinde, eğitim sorunlarını ele alması açısından, Reşat Nuri Güntekin'in *Çalığışu* romanının farklı bir yeri vardır.

Roman, 1922 yılında yayımlanan ve İstanbul-Bursa-Çanakkale-İzmir bölgelerinde öğretmenlik yapan *Çalığışu-İpekböceği-Gülbeşeker* yani *Feride*'nin bir inat uğruna çektiği birçok sıkıntılar çerçevesinde yaşananları konu eder. Feride Fransız okulunda okuyan haylaz bir çalığışudur. Aynı zamanda hem çok güzeldir, hem de saygın bir ailenin kızıdır.

Eserin ilerleyen bölümlerinde romanın ikinci derece önemli kahramanı olan Kamuran çıkar ortaya, Feride'nin gönlünü çalar. Fakat kişisel özellikler bakımından bu iki âşık birbirinin tam tersidirler. Feride; yaramaz, asi ve cesaretlidir. Kamuran ise çekingen, itaatkâr ve cesaretsizdir. Feride Kamuran'ı çok sevmektedir, ama ihanete uğradığını düşünür. Bu arada Fransız lisesinden mezun olup öğretmenlik diplomasını almıştır. Bu sıkıntılarında kurtulmak için öğretmenliğe müracaat eder ve İstanbul dışında neresi çıkarsa her türlü sıkıntıya rağmen gitmeye karar verir. Amacı Kamuran'dan uzaklaşmaktır. Zeyniler köyüne tayini çıkar. Burası hem fiziki şartlar hem de zihniyet olarak eğitim problemleri ile doludur. Fakat Feride birçok sıkıntıyla karşılaşacağını bile bile inadında ısrar eder ve köyde öğretmenliğe başlar. Ancak daha sonraları bu ısrarından vazgeçer ve Kamuran'a kavuşur. Bütün bunlar da Feride'nin günlüğünden bize yansır. Bu çerçevede Romanda, *yarım asır önceki bir dönemin maarif hayatı panoramik olarak verilmiştir. Buradaki tespitler doğrudur (...). Bunda da Reşat Nuri'nin öğretmen oluşunun önemli payı olmalıdır*(Bakırcıoğlu 1997: 87).

Romanda her ne kadar Türk eğitim sorunları yoğun bir biçimde karşımıza çıksa da romanın diğer boyutlarını da göz ardı edemeyiz. Romana bütünsel bir bakış, romanı anlamada daha yararlı olacağından romandaki eğitim sorunlarına geçmeden önce diğer boyutları kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

Çalığışu romanının ana karakteri Feride'nin şahsında idealist bir öğretmenin yaşadıkları anlatılsa da aslında başlangıçta öyle değil. *O, tamamen şahsi ve psikolojik bir sebeple Anadolu'ya gider* (Bakırcıoğlu 1997: 86). Yazar da romanın bir yerinde Feride'nin öğretmenliği niçin tercih ettiğini açıkça vurgular. *Kamuran, ben senden nefret ettiğim için, yabancı memleketlere kaçmışım. Şimdi, nefretim o dereceyi buldu ki, bu uzaklık kâfi*

gelmiyor, senin yaşadığın, nefes aldığın dünyadan uzaklara kaçmak istiyorum (Güntekin 2005: 334).

Tanpınar da bu inatçı aşkın idealist bir öğretmene dönüşümünü şöyle anlatır: *Zaten Çalığışu'nda bir çeşit ikilik vardır. Feride'nin aşkı ve dargınlığı, hikâyenin mesut bitişi ayrı, onun hüviyetini birden bire elde eden ifadesi, yalnızlığı ve bilhassa bu yalnızlıkta bulunduğu âlem ayrı şeylerdi* (Tanpınar 1998: 441).

Yazar, Çalığışu'nun daldan dala atlamasını; Zeyniler köyüne oradan Çanakkale oradan da İzmir ve sair yerlere gitmesini, sanki çile çekerek olgunlaşan mistik bir aşkın olgunlaşma sürecine benzetir. Ama bir noktada durur ve Feride'nin bütün bu sıkıntılara niçin katlandığını açıkça ifade eder:

Bu son ayrılık saatinde niçin hakikati saklamalı? Bu okumayacağın defteri ben senin için yazdım Kamuran. Evet, ne söyledim, ne yazdımsa hep senin içindi. Yanlış, çok yanlış bir iş tuttuğumu bugün artık itiraf edeceğim (Güntekin 2005: 383).

Romanın o-anlatıcısı her defasında Feride'yi konuşturarak gerçek amacını da ortaya koyar. Anlatıcının asıl hedeflerinden biri de Kâmuran ile yüreği yaralı Feride'yi buluşturarak romanı mutlu bir sonla bitirmektir.

Feride dedi ki: Benim hangi perişan hislerle aile ocağından kaçtığımı, hayatımın ne elemelerle dolduğunu, hangi mecburiyetlerin sevkiyle evlendiğimi anlatmaya imkân yok (Güntekin 2005: 416).

Aslında roman boyunca gerçekleşen tesadüfler ve karşılaşılan sürprizler de bize Feride'nin amacını verir. Çünkü *Reşat Nuri Beyin romanında her vaka böyle bir 'sürpriz'dir, yani damdan düşer gibi vuku bulmaktadır; hiçbir hadise mantıki bir silsileye tabi değildir. Feride'nin Kamuran'ı terk edip kaçıışı, Maarif Nezaretinde bir muallimlik buluşu, Bursa vilayetine gelip de yerinin bir başkası tarafından alındığını görüşü, Zeyniler'e gidişi, oradan tekrar Bursa'ya avdeti ve bahusus talihinin en kati bir dönüm yeri olan Darü'l Muallimat Fransızca muallimliğine tayini hadisesi hep birer eser-i tesadüftür* (Karaosmanoğlu 1922).

Yukarıda anlatılanlardan da anlaşıldığı gibi, Feride bir kaçışın ve bu kaçıştaki pişmanlığın da bir sembolü gibidir. Son pişmanlığın her zaman fayda vermeyeceğini yazar satırların arasına gizler.

-Gittiğime benim de pişman olmadığımı mı zannediyorsun?

Kamuran, onun yüzünü göremiyor, yalnız çenesini, dudaklarını okşayan, seven parmaklarına sıcak gözyaşı damlalarının düştüğünü duyuyordu (Güntekin 2005: 429).

Feride'nin öğretmenliği yapmadaki inadı sadece İstanbul dışındaki sıkıntılı hayata katlanmakla kalmaz aynı zamanda kendinden yaşça büyük ve sevmediği İhsan Beyle evlenmeye kadar varır. *-İhsan Bey, ben sizinle evlenmeyi rica ediyorum. Beni kabul ediniz, göreceksiniz, sizi ne kadar mesut edeceğim, ne kadar mesut olacağız...* (Güntekin 2005: 348).

Bu perspektiften bakıldığında bir aşk romanı gibi okunan eser, aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarının eğitim ve öğretim sorunları olmak üzere, Anadolu'nun fakirliği, bakımsızlığı ve geriliğine, halkın zihniyet problemlerine ve insanların meslek hayatında karşılaştığı sıkıntılara da yer vermektedir.

Çalığışu, bir taraftan bize inatçı bir aşğın başına gelenleri anlatırken, diğer taraftan da idealist genç bir öğretmenin kişiliğinde, dönemin Türkiye'sinin eğitim sorunlarını yansıtır.

Reşat Nuri Güntekin'in romanda dile getirdiği eğitim sorunlarının; aradan 84 yıl gibi uzun bir zaman geçmesine rağmen neredeyse aynı düzeyde devam ettiği söylenebilir. *Çalığışu* romanında eğitim ile ilgili problemler ağırlıklı olarak romanın *II. Kısmında* geçmektedir.

Yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı *Çalığışu* romanı, eğitim sistemimizde geçmişte var olan ve günümüzde hâlâ devam eden sorunları tekrar ortaya koymak amacıyla yeniden incelemeye değer bulunmuştur.

Bu bağlamda roman aşağıda bulunan sorunlar açısından değerlendirilmiştir.

- 1. Okulların Fiziki Yetersizliği**
- 2. Eğitimde Terbiye Metodu ve Ceza Şekilleri**
- 3. Öğretmenlerin Beklentiler ve Sorunları**
- 4. Maarifte Dönen Entrikalar**

1. Okulların Fiziki Yetersizliği

Çalığışu'nda gündeme gelen eğitim sorunları çok geniş bir yelpaze oluşturur. Bunlar, okulun fiziki koşullarının yetersizliğinden, öğretim sistemine ve yabancı okullarda okumanın getirdiği kimlik krizlerine, öğretmenlerin sorunlarından, Milli Eğitim camiasındaki sorunlara kadar uzayıp gider. Bunların başında okulların fiziki durumu gelir.

Feride daha romanın girişinde öğrenim gördüğü ilkokulun fiziksel koşullarını bir çocuğun bakış açısıyla anlatırken, okulların fiziksel yapısının çocuklar tarafından sevimli bir yuva değil de bir öcü gibi algılandığını dolaylı olarak haykırır. *Bir yanımda kocaman bir tahta direk vardır. Ne yapılsa baştan çıkarılmasına imkan olmayan ve arasına çakımın ucuyla ötesine, berisine açtığım yaracıklara stoik bir vakarla tahammül eden sessiz sedasız, ağırbaşlı ve upuzun bir komşu.*

Öte yanımda manastır terbiyesinin istediği serin ve mağrur loşluğu temin için yapılmışa benzeyen ve panjurları hiç açılmayan bir uzun pencere dururdu(Güntekin 2005: 7).

Yukarıdaki cümlede anlatıcının kullandığı bazı sıfat ve isimleri yan yana getirdiğimizde okulun fiziki yapısının bir çocuğun ruhsal dünyasında nasıl derin izler bıraktığı anlaşılacaktır: ‘kocaman’, ‘tahta direk’, ‘çakı’, ‘yara’, ‘stoik’, ‘vakar’, ‘tahammül’, ‘ağırbaşlı’, ‘upuzun’.

Feride’nin ilkokul hatıralarını oluşturan bu olumsuz hatıralar daha sonra öğretmenliğinde karşısına çıkar. Feride heyecanla başladığı öğretmenliğin ilk şokunu Zeyniler köyünü görünce yaşar. Hayal ettiği köyle karşılaştığı manzara tam bir duygusal yıkımın yaşanmasına sebep olur. Bu duygusal sarsıntı Feride’nin köyde kalacağı yere yerleşmesiyle ikinci kez yaşanır. *Eskilikten delik deşik olmuş kirli kaplamalar, yağmurdan çürümüş, tahtaları sarkmış simsiyah bir tavan, bir köşede içine kırık dökük konmuş ocak, ötede çarpık bir kerevet. Demek bundan sonra, hayatım bu odada geçecekti!*

Havasız bir mahzene düşmüş gibi göğsüm tıkanıyor, ellerim, ayaklarım üşüyordu (Güntekin 2005: 174). Feride’nin yaşadığı üçüncü şok ise öğretmen olarak tayin edildiği okulun fiziki şartlarıyla karşılaşmasıyla gerçekleşir. Okulun fiziki görünümü -tadilat yapılmasına rağmen- Çalığışu’nun öğretmenlik heyecanının sönmeye başlamasına sebep olur. Yazar bu durumu, hayvanların kaldığı mekân olarak bilinen ‘ahır’ kelimesiyle dramatize ederek romanda şöyle verir. Bu tarz bir dramatize ediş daha sonraki sayfalarda Maarif Müdürü’nün ifadelerinde de görülür: *Geldiğimin ertesi sabahı derse başlamıştım. Bu ilk gün, hayatımın unutulmaz bir günü olarak yaşayacaktır.*

Maarif Müdürü’nün, büyük fedakârlıklarla yenileştirdiği dershaneyi şimdi, sabahleyin, daha iyi gördüm. Burası, herhalde eski bir ahır olacaktı. Yalnız, altına tahta döşemişler, pencereleri genişleterek, cam çevre taktırmışlardı.

Ocak bacaları gibi kapkara duvar kaplamalarında tepe aşağı takılmış bir harita ile bir iskelet levhası, bir çiftlik ve bir yılan resmi sarkıyordu. Bunlarda herhalde yeni ders aletleri olacaktı.

Dershanenin bahçe tarafındaki duvarın dibinde -ahir zamanından kalma- bir hayvan yemliği vardı ki, kaldırmaya lüzum görmemişler, üstüne bir tahta kapak çakarak dolap haline getirmişlerdi (Güntekin 2005: 180).

Anlatıcıya göre, Türk eğitim sisteminde hiçbir şey değişmediği gibi, okulların, özellikle köy okullarının fiziki yapısında da hiçbir şey değişmemiştir. Değişen tek şey insanların zaman içinde olayları kanıksamaları ve buna alışmalarıdır. Feride, öğretmen olarak *Zeyniler* köyüne tayin olduğunda okulun fiziki durumunun korkunçluğu karşısında ciddi bir hayal kırıklığı yaşar ve motivasyonu kırılır. Ama o da zamanla bu duruma alışır. *Mektebe günden güne daha fazla ısınıyorum. Viran dersane de adeta temiz ve sevimli bir şekil aldı (Güntekin 2005: 197)* diyerek okulu ve öğrencileri beğenmeye başlayacakken, Maarif müdürü teftiş için gelir. Okulu ilk gördüğünde söyledikleri, yıllar geçmesine rağmen hiçbir şeyin değişmediğinin en güzel kanıtıdır. *Bu, ne karanlık yer böyle. Mektep değil, adeta ahır. (...) Ne minzer, ne minzer! Mektep demeğe bin şahit ister (Güntekin 2005: 221).* Maarif müdürü okulu kapatmak ister, çünkü ona göre *böyle kepaze binada çocuk terbiye edilmez (Güntekin 2005: 220).* Yazarın okulların bu fiziki durumunu tasvir ve tarifteki başarısı, aynı zamanda bir öğretmenin beklentilerini ve yaşadığı kırılmaları da ortaya koyar. İyileştirmelere rağmen bu durumun 21. Yüzyılda Anadolu'da hâlâ devam ettiği gözlemlenmektedir.

2. Eğitimde Terbiye Metodu ve Ceza Şekilleri

Ceza, istemediği bir şeyin verilmesi ya da istediği bir şeyin verilmemesidir. Bir başka deyişle, organizmaya olumsuz pekiştireçlerin verilmesi ya da olumlu pekiştirecin verilmemesidir (Senemoğlu 2005:154). Bununla beraber cezanın istenmeyen davranışı ortadan kaldırmadığı sadece baskı altında tuttuğu da bilinmektedir. Bu biçimde açıklayabileceğimiz 'ceza' kavramı, Osmanlı'nın son döneminde eğitim alanında en çok konuşulan konuların başında gelir. Özellikle Tanzimat devrinin de sivil okulları olan Enderun mekteplerinde ceza şekillerine baktığımızda bir basamaklandırma söz konusudur. Ve bunun en önemli tarafı ise öğrenci velisini de işin içine katarak, dövme işinin de telaffuz edilmeden olayı sonuçlandırmaya gidilmesidir. Bunlar; *ihzar ve tenbih-tekdir-tevkif-alenen tekdir-ihzar-ı muvakkat-ihzar-ı kati'*dir(Akyüz 2005: 214).

Romadaki terbiye metodu ve ceza şekillerine değinmeden önce Nisan 1847 tarihinde yürürlüğe giren *Etfalin Talim ve Tedris ve Terbiyelerini ne Vechile İcra Eylemeleri Lazım Geleceğine Dair Sıbyan Mekatibi Hacerleri Efendilere İta Olunacak Talimat*'dan bir örnek, karşılaştırma açısından önemli olabilir.

Falaka, "şeriatta olmadığı için" kaldırılmıştır. Hoca, tembel ve suçlu öğrenciyeye somurtacak, onu namusa dokunmayan sözlerle azarlayacak, ayakta tutacak, bedeni hizmetlerde kullanacak, kulağını "incitmeyecek kadar" çekecek, ya da velisinin izni ile "yaban asması, yasemin çubuğu" gibi yumuşak şeylerle, falakaya yatırmadan ve nazik organlarına vurmadan, dayanmasına göre çocuğu hafif şekilde dövecektir. Ayakta durduğu sürece kalfanın çocuğa dersini birçok kez tekrar ettirmesi de çocuğa "faydalı" bir ceza olarak öngörülmüştür (Akyüz 2005: 149).

Bu bilgiler ışığında *Çalığısu*'nu incelediğimizde, yazarın Feride'nin tahsilinden başlayarak öğretmenliğine kadar olan süreçte yaşadıkları çerçevesinde okullarda uygulanan *terbiye metodu ve ceza şekillerini* eleştirel bir şekilde edebiyata taşıdığı görülür. Yazar burada, neyin yanlış neyin doğru olduğunu doğrudan vermek yerine, okuyucuyu olaylar üzerinde düşünmeğe götürecek tasvirlerle, yaşantılara yer verir. Ayrıca ceza ve dayak olgularının çok boyutlu olduğunu vurgulamak için de, olayı hem öğretmenler, hem aileler hem de çocuklar açısında ayrı ayrı örneklerle anlatır. Örneğin, romanın bir yerinde Feride'nin bakış açısıyla öğretmenlerin dönemin öğrencilerini nasıl terbiye ettiğini şöyle anlatır:

Hiç unutmam; yaramazlığımdan, gevezeliğimden bıkan öğretmenler, o sınıfta beni arkadaşlarımdan ayırmışlar, bir köşede tek kişilik bir küçük sıraya oturtmuşlardı (Güntekin 2005: 7).

Yazar, Feride'nin çocukluk yıllarında almış olduğu cezayı, yıllar geçmesine karşın hala unutamamasına dikkat çekerken, eğitim açısından okuyucusuna şu mesajı da iletmektedir: *Zorla sağlanmış bir disiplin ceza korkusunu, korku da düşmanlığı doğurur. Bu düşmanlık duygusu açıkca ve bilinçli olmasa da, kişinin sevgi gücünü ve duygusunu körelttiği gibi, sağlıklı bir ruhsal gelişimini de engeller (Eyigün 1992).*

Yazar, romanda ceza verme biçimlerine dikkatleri çekmek, okuyucuyu bu konu üzerinde daha fazla düşünmeye yönlendirmek için, yukarıda sözünü ettiğimiz 1847 talimatındaki ceza şeklinden biraz daha şiddetlisini betimler. *Hatice Hanım, o sabah, taze taze mezarlıktan kesilmiş uzun değnekleri yanına yerleştirdikten sonra, birer birer çocukları yanına çağırma, derslerini okutmaya başladı (Güntekin 2005: 186).*

Yazarın bu çerçevede eleştirdiği kişiler bir taraftan öğretmenler iken, diğer taraftan da ailelerdir. Çünkü bu kadar korkunç olan bu ceza şekline ailelerin sonuna kadar destek vermeleri ve hatta evlerinde de bunu uygulamaya çalışmaları, anlatıcıya göre, asıl sorunun ailelerde olduğunu gösterir. Feride'den önce *okulda her vesile ile çocuklara dayak atılır. Dayakla uslanmayanlar tabuta benzeyen dolaba kapatılır. Hatta muhtar, Hatice Hanımdan öğrendiği bu terbiye usulünü çocuğuna evde de uygulamak ister* (Hayber 1993: 277).

Dershanenin bahçe tarafındaki duvarın dibinde –ahir zamanından kalma- bir hayvan yemliği vardı ki, kaldırmaya lüzum görmemişler, üstüne bir tahta kapak çakarak dolap haline getirmişlerdi.

Çocuklar, yemeklerini, kitaplarını, mektebe yakılmak için kırlardan getirdikleri çalı çırpıyı buraya saklarmış.

Hatice Hanım, bu dolabın başka bir vazifesi olduğunu da söyledi. Öteden beri, dayakla uslanmayan yaramazları bunun içine hapsederek adam edermiş. Muhtarın, Vehbi isminde bir küçük oğlu varmış ki, hemen bütün zamanını bu sandığın içinde geçirirmiş. Bu çocuk, bir yaramazlık yaptığı zaman kendiliğinden dolaba girer, tabuttaki cenaze gibi sırtüstü ve yine kendi eliyle kapağı kaparmış.

Ben, hayretle:

-Muhtar efendi buna bir şey demiyor mu? diye sordum.

Hatice Hanım, başını salladı:

-Muhtar, memnun oluyor. Aferin sana Hatice Hanım. İyi ki aklıma getirdin. Bizim evde bir dolap var. İnşallah, hınzırı yaramazlık ettiği zaman ben de onun içine kapatayım, diyor (Güntekin 2005: 180).

Bu kadar ağır bir cezanın çocuklar tarafından zamanla sıradan bir cezaymış gibi algılanması gerçeği daha geniş bir boyutta okuyucunun dikkatini çeker. İlk günlerde verilen cezalara tepki gösteren çocukların, daha sonraki günlerde buna tepki vermemeleri, olayın zamanla nasıl içselleştirildiğinin, ulusal boyutta belli bir terbiye biçiminin kuşaktan kuşağa nasıl aktarıldığının sosyo-psikolojik yorumudur.

Yazar, çocuk Feride'nin bakış açısıyla otoriter eğitim sistemini sorgularken, öğretmen Feride'nin şahsında ise modern eğitim anlayışının ipuçlarını gösterir. Güntekin bu bağlamda, Bursa Darülmualimat'ın müdürü Recep Efendi ile burada göreve başlayan Feride'nin öğrencilere yaklaşımını karşılaştırır ve modern eğitimci yaklaşımlarını örnekler.

-Hanımlar, gülmeleriniz tebessüm derecesini geçmemeli, sizi tehdit etmek için benim elimde Müdür Efendi'nin galiba "kalpatan" dediği şey her neyse ondan yok. Fakat size kırılırım, dedim (Güntekin 2005: 251).

Otorite ve cezaya dayalı bir eğitim yerine, romanda özgür bir eğitim anlayışı vurgulanmaktadır. Böyle bir eğitimin anlayışının, okulu değil de hapisaneyi çağrıştırdığı, romanın girişinde ironik bir yaklaşımla dile getirilir. Orada çocuklar öğrenci değil de bir **köşede sürgün hayatı geçirmeye mahkûm** kişilerdir. Sıra arkadaşıyla sohbet ettiği için cezalandıran Feride, cezasının nedenini ve kurtuluşunu açıklar: *Müdirenin söylediğine göre, "ders esnasında komşularımı lakırdıya tutmayı, uslu uslu muallimi dinlemeyi öğreninceye kadar" orada bir sürgün hayatı geçirmeye mahkûmdum* (Güntekin 2005: 7).

Yazarın Türk eğitimindeki ceza ve terbiye olgularına bu biçimdeki bakışı yalnızca yazarlık duyarlılığından kaynaklanmıyor. Çünkü bilindiği gibi, Reşat Nuri, öğretmen olması yönüyle de okullardaki terbiye metotlarını ve ceza şekillerini hem uygulayan hem de gözlemleyen bir konumdaydı. Feride'nin Zeyniler köyündeki okulunda uygulanan ceza şekillerini çok çarpıcı bir şekilde dile getirmesi yazarın bu yaşantısından kaynaklanır.

3. Öğretmenlerin Beklentiler ve Sorunları

Güntekin, geçmişten gelen ve Cumhuriyetle beraber oluşan eğitim problemlerini *Çalılıkusu*'nda yalnız öğrenciler açısından ele almaz, öğretmen sorunları açısından da irdeler. Yazar bu bağlamda ilk olarak, günümüzde de devam eden bir problemi yani büyük ümit ve heyecanla mesleğine başlayacak olan öğretmenin beklentilerinin sonuçsuz kalışını ve hemen yolun başında hayal kırıklığı yaşamasını konu eder. Bir öğretmenin beklentileri ve hayal ettikleriyle idarecilerin yaklaşım biçimi arasındaki farkı Feride'nin bakış açısıyla dile getirir: *Nezaret kapısını buluncaya kadar cesur ve neşeliydim. İşlerimin gayet kolay biteceğini umuyordum. Bir hademe beni Nazır'ın yanına götürecek, o da diplomamı görür görmez; "hoş geldin hanım kızım. Bizde senin gibileri bekliyorduk." diye beni Anadolu'nun en yeşil bir memleketine tayin edivercekti. Fakat kapıdan girince hava birdenbire değişti; beni bir heyecan, bir korku aldı* (Güntekin 2005: 129).

Feride öğretmen, bu ilk karşılaşmanın şokunu üzerinden atamadan ikinci bir şokla karşılaşır. Bu daha büyük bir şoktur. Çünkü tahsil görmüş ve büyük ümitlerle mesleğe başlamayı bekleyen öğretmen maarifteki memurun tahammül edilemez sözleriyle sarsılır: *Sağımda, yüksek bir kapının üzerinde "Makam-ı Nezaret" diye bir tabela gözüme ilişti. Herhalde nazırın odası orada olacaktı. Kapının önünde, parlak marokenden kıvrım kıvrım*

somye telleri fişkırmış bir köhne koltukta kolları yaldızlı kerli felli bir hademe oturuyordu. Öyle bir edası vardı ki insan “acaba Nazır Paşa yahut Bey bu mu?” diye şüpheye düşse yeri yidi.

Korka korka yanına yaklaştım.

-Nazır Bey yahut Paşa'yı görmek istiyorum, dedim.

Hademe parmaklarını tükürükleyip kumral palabıyıklarının ucunu kıvrarak, şahane bir bakışla beni süzdü, ağır ağır:

-Ne yapacaksınız nazır bey'i? Dedi.

-Hocalık isteyeceğim dedim.

O, bıyıklarının ucunun ne şekil aldığını görebilmek için dudaklarını büzüp cevap verdi.

-Böyle şey için Nazır Bey rahatsız edilmez. Git, dairesine söyle. Usulü dairesinde muamele yap!

Usulü dairesinde muamelenin ne olduğunu öğrenmek istedim. Fakat o, artık cevap vermeye lüzum görmedi; aynı mağrur ve şahane eda ile başını öbür tarafa çevirdi (Güntekin 2005: 129).

Yazarın öğretmen sorunları çerçevesinde ele aldığı bir başak konu ise, günümüzde de öğretmenler tarafından en çok gündeme taşınan *maddi sorunlar, özellikle maaşın yetersizliği*dir. Bu, Feride'nin en büyük dertlerinden biridir. Gerçi Feride'nin annesinden kalma birikmişliği yanı zorda kaldığı zaman imdadına yetişecek elmasları olduğu anlatılır. Ama bu onu maddi sıkıntılardan kurtarmaz. Yazar, Feride'nin nasıl geçindiğini dikkatlere sunarak, bir başka anlamda aslında elması olmayan Feride öğretmenlerin nasıl geçinebilecekleri konusunu gündeme getirmiş olur. *Bunların hepsi güzel, hepsi âlâ fakat beni düşündüren başka bir mesele var. Dün akşam, yatmadan bir hesap yaptım, o kadar tuhaf bir netice çıktı ki, inanamadım. Bir kere de aynı hesabı parmaklarımla tekrar ettim. Maalesef doğrudu. Bu netice, çok acıklı olmakla beraber gülmekten kendimi alamadım. Ben, şimdiye kadar kendi gayretim, kendi çalışmam sayesinde geçindiğimi zannedyordum. Halbuki elimdeki parayı sarfetmekten başka bir şey yapmamıştım (Güntekin 2005: 233).*

Yazar bazen, Feride'nin kimliğini siler ve kendisi konuşarak öğretmenliği niçin yaptığını vurgular. Yıllar önce savunulan düşüncelerin aynısının neredeyse bugün de mevcut olduğunu dile getirerek öğretmenlerin maddi sıkıntılarına dikkat çeker. *Ben, muallimliği*

açlıktan ölmek için kabul etmişim. Hesabım doğru çıkmadı. Bu meslek, bir gün açlıktan öldürebilir(Güntekin 2005: 335). Fakat bu maddi tatminiyetsizliği yazar ruhsal doyumla giderir. *Fakat ne ziyarı var? Değil mi ki, benim gönlümün şefkate olan açlığını doyuracak, kendi hayatını başkalarının saadetine vakfemek tesellisini bana verebilecek*(Güntekin 2005: 335).

Çalığışu'nda yaklaşık 14 yerde Feride'nin şahsında, öğretmenlerin maddi durumu anlatılır.

İstanbul dışındaki eğitimin acınacak durumu, öğretmenlerin acınacak halleri ve belki de Feride gibi bir kızın öğretmenliğini Anadolu'da yapmak istemesi romanı ilgi çekici kılar. Öğretmenlerin beklenti ve sorunlarına bu derece ışık tutulmasında yazarın konumu etkili olmuştur.

Yazar, öğretmen sorunları ve beklentileri bağlamında, idealleri ve gerçekleri karşılaştırır ve ikisi arasındaki farkı okuyucusuna hissettirir. Bunun için ilk önce hayal edilen idealist öğretmen tipini Feride'nin kafasına yerleştirir. Bunu yaparak, aynı zamanda Çalığışu'nun yürek yarasını bu idealizm ile bir nebze de olsa avutur ve hemen hemen her öğretmenin bu idealizm ile öğretmenliğe başladığı görüşünü okuyucusuna vermek ister. Özellikle öğretmenlik vesilesiyle Feride'yi İstanbul'un entrikalarından uzaklaştırıp Anadolu'nun saf ve bozulmamış güzelliklerinde dolaştırır. Bakir Anadolu'yu gündeme taşır. - *Ah, kalfacığım, diyordum, kim bilir gideceğim yerler ne kadar güzeldir. Ben, Arabistan'ı hayal meyal biliyorum. Anadolu herhalde ondan çok güzeldir. Oradaki insanlar bize benzemezlermiş. Kendileri fakirmiş, fakat gönülleri o kadar zengin, o kadar zenginmiş ki, hiçbiri, değil bir fakir akraba çocuğuna, hatta düşmanına ettiği iyiliği başına kalkmak mürüvvetsizliğinde bulunmazmış* (Güntekin 2005: 127).

Anadolu'nun bu acı gerçeklerine rağmen, ideal bir öğretmen portesi çizen yazar, daha sonra her ne şartlarda olursa olsun vazife bilincinin ve hizmet aşkının önemini kavrayan bir Feride ile karşılaştırır bizi:

-Hayrola Feride Hanım, sen niye böyle erken uyandın, ya? Ben seni yol yorgunluğu ile öğleye kadar uyur sandım; demişti.

Ben gülererek:

-Öyle şey olur mu? Vazife sahibi bir hoca, öğleye kadar nasıl yatar? Demiştim (Güntekin 2005: 142).

4. Maarifte Dönen Entrikalar ve Adam Kayırmalar

Bilindiği gibi her devrin ve her siyasi oluşumun değişmez iktidar oyunlarından biri de adam *kayırmalardır*. Zamanımızda da güncelliğini koruyan entrika ve adam kayırmalar *Çalığışu*'nda dikkat çekici bir biçimde özellikle maarifte *dönen entrikalar* çerçevesinde anlatılır. Yazar eğitimin temel sorunlarından biri olan *adam kayırma ve vasıtasız, işleri sonuçlandıramama* problemini Feride'nin şahsında dramatize eder ve okuyucu 84 yıl önceki bu durumun günümüzde de fazla bir değişime uğramadığı kanısına varır. *-Tanıdığım olup olmadığını bunun için sormuştum, kızım, dedi. Mamefiş, meyus olma. Yine bir çaresi bulunur belki. Gel seni tanıdıklardan bir şube müdürüne götürüyüm. Eksik olmasın, iyi adamcağızdır* (Güntekin 2005: 131).

Bursa Maarif Müdürü-Merkez Rüştüyesi müdiresi-Merkez Rüştüyesi muallimesi Huriye Hanım ile Huriye Hanım'ın Rumeli'den hemşehrısı muhasebe müdürü arasında tezgâhlanan oyun Feride'yi hiç kimsenin gitmek istemediği Zeyniler köyüne gönderir. Aslında Merkez Rüştüyesine atanan öğretmen Feride'dir. Fakat sahipsizlik ve dönen entrikalar Zeyniler köyüne gönderir Feride'yi. *Biraz sonra bana Merkez Rüştüyesi'ndeki derslerimden kendi arzulla istifa ettiğime ve Zeyniler mektebi muallimliğine talip olduğuma dair bir kâğıt imzalattılar.*

Bir saate kalmadan bütün muamele bitmiş, o yerinden kımıldamaya üşenen Maarif Müdürü araba ile valinin konağına giderek emrimi imzalattı.

Bazen aylar ayı masadan masaya süren muameleler istedikleri zaman öyle kolay çıkıyor ki... (Güntekin 2005: 163).

O-Anlatıcı özellikle milli eğitimi örnek gösterip tüm kurumlarda ehliyetsiz olan kişilerin memuriyetleri sonucunda karşılaşılan güçlülere de yer verir. Bilgi ve formasyondan yoksun memurların bundan yıllar önce memuriyet hayatında çıkardıkları problemlerin bugün de hâlâ devam etmekte oluşunu gözlemlemek *Çalığışu* romanının eğitim sorunları açısından da ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. *Kirli yakalı başkatip beni tam iki saat istintak(sorgulamak) etti. Evrakı tekrar tekrar gözden geçiriyor: "Müteferrika senetleri", "evrak-ı müsbite", "lüzüm müzakeresi", "beyanname sureti" falan diye birçok anlayamadığım şeyleri soruyor, ihtiyar heyetinden getirdiğim mazbatalara itiraz ediyordu.*

Ben ikide birde şaşırırken onun öyle bir dudak bükmesi, "sözde bunlar da hoca!" diye bir hakaret etmesi var ki... Yanlış battal edilmiş bir senet pulu için beni adeta ağlatacaktı (Güntekin 2005: 236).

Sonuç:

Türk edebiyatının devreleri arasında bir sınır taşı vazifesini gören ve Anadolu'nun havasının ilk ürperişlerini veren *Çalığışu* romanı; bir açıdan bakıldığında Anadolu'nun sefalet panoramasını verir, başka bir açıdan ise görünüşte aşk, fakat realitede bir inat uğruna katlanılan onca sıkıntıların sergüzeşti gibi gelir insana. Ancak incelemede vurgulanmaya çalışıldığı gibi, en dikkat çekici olanı romanın, günümüzde de devam eden ve çözülemeyen Türk eğitim sisteminin temel sorunlarına bir ayna tutmuş olmasıdır. Anlatıcının, roman boyunca *Feride'nin şahsında eleştirel bakış* açısıyla hem eğitim problemlerini hem de olayları realist olarak yorumlaması özelliği bunun bir kanıtıdır.

Başlangıçta bir aşk romanı izlenimini oluşturan yazar vakaların gelişim düzeyine göre başkarakter olan Feride'yi istediği kimliğe yani *idealist öğretmen* kimliğine kademeli olarak büründürür. Okuyucu da belli bir noktadan sonra Feride ile Kamuran arasındaki aşktan ziyade Anadolu'nun ve öğretmenlerin meselelerine ilgi duymaya başlar. Bu dönüşüm de romanın aynı zamanda bir eğitim romanı olarak algılanmasına ve üzerinde düşünülmesine götürür.

Kaynakça

- Akyüz, Yahya (2005), *Türk Eğitim Tarihi*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Bakırcıoğlu, N. Ziya (1997), *Başlangıçtan Günümüze Türk Romanı*. Ötüken Yayınevi, İstanbul.
- Emil, Birol (1984), *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul.
- Eyigün, Sabri (2003), *Edebiyatta Politik Roman*, Aktif Yayınları, İstanbul.
- Eyigün, Sabri (1992) "Özgür Eğitimde Öğretmenin Rolü" Dicle. Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 24 Kasım Öğretmenler Günü özel sayısı. Diyarbakır, s.69-71
- Güntekin, Reşat Nuri (2005), *Çalığışu*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- Hayber, Abdulkadir (1993), *Hailde Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri'nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri (1922) *Çalığışu*, *İkdâm Gazetesi*, 25 Şubat 1922 No:8960.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi (1998). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, Dergah Yayınları, İstanbul.